

NIRXANDINEK LI SER ÇÎROKÊN QEDRÎCAN (AN EVALUATION OF QEDRÎCAN'S STORIES)

Erdoğan ALPARSLAN*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatîn: 25.03.2021
Accepted // Pejirandin: 26.04.2021
Published // Weşandin: 30.04.2021
Pages // Rûpel: 176-195

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atif: Alparslan, Erdoğan, (2021). Nirxandinek Li Ser Çîrokên Qedrîcan, *Kurdiname*, no. 4, p.176-195

Plagiarism/Înfihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website
// *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman va hatiye nirxandin û di malpera înfihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Kurte

Qedrîcan, di sala 1932an da bi çîrokekê di kovara *Hawarê* da dest bi jîyana xwe ya edebî dîke û heta 1972an li sirgûnê jîyana xwe ji dest dide, di kovarên wek *Hawar*, *Ronahî*, *Roja Nû*, *Gelawêj* û *Hiwayê* de 14 çîrok, ên din jî helbest, sehîfê û gotar nivîsiye. Di vê xebatê da em ê 12 çîrokên Qedrîcan ên di kovarên wek *Hawar*, *Ronahî* û *Roja Nû* da hatine weşandin, ji aliyên cure, teknikên vegotinê, vegêr û sekna vegêr û demê ve vekolînin.

Mjarên di çîrokên da derketine pêş ev in; çîrokên ji çîroknûsên tirk Ömer Seyfettin hatine wergirtin û adaptekirin, temayên her tim nivîskar di bin bandora wan da dibîne, wek sirgûn, bîr û bîranîn in. Çîrokên Qedrîcan xwediyê binyadeke nûjen in û bi finalên xwe ve çîrokên balkêş in. Qedrîcan di çîroka kurdî da hostayê *finala* ne. Çîrokên wî bi piranî sehneyên ji jîyana wî ne. Ji bo nirxandina çîrokên, me cih daye jînenîgariya wî jî. Çîrok herwiha hem 'nivîskar navendî' hem jî ji bi rêketina berhêmen wî yek û yek hatine nirxandin.

Bêjeyên sereke: Sirgûn, bîr û bîranîn, Ömer Seyfettin, finalên balkêş, têkçûn, rexne, tenêbun.

Abstract

Qedrîcan, who had started his literary career with a story in *Hawar Magazine* in 1932, wrote various poems, essays and articles including 14 stories published in *Hawar*, *Ronahî*, *Roja Nû*, *Gelawêj* and *Hîwa* magazines until his death in exile in 1972. In this study, concepts such as genre, narrative techniques, narrator and the narrator's point of view and time in the stories of Qedrîcan's 12 stories published in *Hawar*, *Ronahî* and *Roja Nu* magazines were examined.

The prominent titles in the stories are the two stories quoted from Turkish short-story writer Ömer Seyfettin and the themes of exile and the past, which the author was constantly under its influence. Qedrîcan's stories have a modern structure and draw attention with their resolution parts. Qedrîcan is the final master in Kurdish storytelling. His stories are mostly scenes from his life. Therefore, Qedrîcan's biography has been included to analyze these stories. Then, the stories have been resolved one by one, both author-oriented and based on the works.

Keywords: Exile, Memory and Memories, Omer Seyfettin, interesting finals, failure, criticism, loneliness

* Erdoğan Alparslan, Mamosteyê Kurdî, erdogan7alparslan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2566-7947>.

DESTPÊK

Edebiyat di avakirina çanda neteweyî da roleke mezin dileyîze. Netewesaz bi rêya edebiyatê bi amraza ziman dixwazin neteweyekî ava bikin. Ji ber vê metnên edebiyatê ji bo netewesazan wek pirtûkên pîroz bi qîmet in. Gregory Jusdanis di sazkirina neteweyê da rola edebiyatê wiha tîne ziman

“Modernbûn, divêtiya avabûna çandeke neteweyî tîne da ku ev çand bikeve şûna nasnameyên nijadî-olî yên pergala tebeqebûyî pêk tîne. Berevajê qanûnên teqez ên împaratorîyê û edetên dêrê ên bi zorê, çanda neteweyî takekesan bi xûyên cemaetê, serpêhatîyan, çîrokan û helbet bi rêya ziman digihîne hev. Endamên bi vê peşnûmaya dewletê bi hev re hatine girêdan, bi vî awayî mirata hevpar, merivatî û çarenûsên xwe dijîn. Kanona edebiyatê wek yekûnekê bi metnên çîroka neteweyê vedibêje pêk hatî ji bo meriv xwe wek welatîyên neteweyê yekbûyî bibînin serpêhatîya piştgirîyê hêsan dike. Lê kanon bi tenê temsîla nasnameya neteweyî nasekine, di heman deme da nîrxên neteweperwerîyê diniçilîne gel û tev li hilberîna vê nasnameyê jî dibe. Kanon dîroka neteweyê -di zimanê zikmakî da- tomar dike; berdewamîyê kronolojîk saz dike ku ji bo endamên civatê ji kêşeyên nihayeke nedîyar bûye sedem ra serî derkevin dibe alîkar. Di nîzama demkî ya modernîteyê da, ew kanona ku olaneke ûtopîk ya rabirdûyê, bêrîya cihekî nake bêrîya demkî dike. Di demeke ku nasname diqewimin û tîkiliyên civakî ji hev vediqetin, canon li bereketa demên kevnar dinihêre û hêviyên ji nû ve vejîn yên çandî pêşkêşî mirovan dike.” (Jusdanis, 1998: 80).

Sazkarên neteweyan bi rêya edebiyatê netewe saz kirine. Ji bo vê jî ziman amraza herî kara bû. Ziman ji bo peşnûmaya avakirina neteweyê amraza herî girîng e. Bi rêya edebiyatê netewesaz bi tayên hestî endamên neteweyê bi hev re girêdidin. Ruhê ziman û neteweyê yek in. Yiannis Psikharis ziman û neteweyê yek dibîne. “Ziman û netewe yek in. Meriv hezkî ji bo welatê xwe şer bike hezkî ji bo zimanê xwe yê neteweyî, têkoşîna dide yek e.” (neqilker Jusdanis, 1998: 76) Edîtorên Hawarê jî ji her alîyan da şer dikirin; lê di şerên çekdarî da tîk diçin. Dîsa jî dev ji têkoşînê bernadin û şerê xwe bi rêya edebiyatê didomînin. Ji bo sazkirina neteweyê du rê pêşîya wan bûn; yek serdestbûna li ser axê ya din jî edebiyat bû. Jusdanis ji bo vê meseleye wiha dibêje: “Ji bo neteweyek bibe netewe pêdivîya wî ji du tiştan heye: firehkirina tixûban û afirandina edebiyata (filoloyia) xwe.” (Jusdanis, 1998: 76). Derfeteke avakarên Hawarê tinebû tixûbên axa xwe fireh bikin lê dikaribûn edebiyata xwe biafrînin. Wan jî ev tişt kir birêya kovarekê, edebiyata xwe ya neteweyî afirandin. Hawarê di nav van şert û mercan da bi ruhekî neteweyî û bi van angaştan dest bi weşana xwe kir:

1. Pêwistîya alfabeyek nû û belavkirina vê alfabeyê di nav millet da. Lêkolîna zaravayên kurdî û berhevdanîna wan.
2. Cihê zimanê kurdî di nav zimanên arî da. Bingehên zimanê kurdî, dîrok û awayê rabûn û pêşketina wî.
3. Berhevkirina çîrok, lawij û staranên kurdî û belavkirina wan.
4. Dabeşkirin û belavkirina dîwanên kurdî û jînenigarîya şair, nivîskar û merivên din yên bijarte.
5. Lêkolîna li ser folklor û stranên kurdî.

6. Lêkolîn li ser dîrok û erdnîgarî.
7. Lêkolîn li ser hunerên kurdî (Bedirxan, 1932: 1, hej. 1)

Kovara Hawarê van angaştên xwe yên li jor, bi piranî anî cih. Bi saya van hewldanan edebiyateke kurdî ya nûjen ava kirin. Edîtorên vê kovarê dixwazin bi rêya xebatên xwe zimanekî standart û edebiyateke pêşketî ava bikin. “Di nav dîroka weşangerîya kurdî da belkî cara pêşî bi Hawarê ra, bi rêşeyeka mezin ewqas kes derketine dika nivîskarîyê.” (Alan, 2019: 161).

Em dikarin naveroka kovara Hawarê di bin van beşan da kom bikin.

1. Ziman, 2. Alfabe, 3. Ferheng, 4. Werger, 5. Edebiyat, 6. Rêziman, 7. Klasîkên kurdî, 8. Folklor. (Çetin, 2016: 48-49)

Hawarê di nav zor û zehmetîyan da zimanekî standart û tekûz afirand û alfabeya latinî ji bo kurdî revîze kir. Îro piranîya kurdan alfabeya latinî ya ji aliyê Mîr Celadet Bedirxan ve hatiye revîze kirin bi kar tînin. Ev alfabe cara pêşî di kovara Hawarê da hatiye weşandin. Bingeha rêzimana kurdî (kurmancî/zazakî) jî di Hawarê da hatiye avêtin. Bingeha xebatên li ser rêzimana kurmancî yên îroyîn jî kovara Hawarê ye. Gelek cureyên edebî yên nûjen divê kovarê hatine nivîsandin. Di wî warî da ronesanseke xurt pêk anîne. Gelek xebatên folklorê hatine kirin û gelek berhemên klasîk di vê kovarê da hatine weşandin. Dîsa kovarê di her hejmarên xwe da ferhengokek weşandiye. Heger weşanên kovarê dewam bikira ferhengeke bi kurdî û pîrbêjeyî derketa meydanê. Ji Edebiyatên neteweyên cînar û dinyayê ji bo kurdî hin werger ji aliyê nivîskarên Hawarê ve hatine kirin. Di dîroka weşangerîya kurdî da kovarên Gelawêj û Hawarê bandoreke mezin dane li ser edebiyata kurdî ya modern. Ferhad Shakely ji bo çîroknûsên Hawarê wiha dibêje “Nivîskarên Hawarê ji bo pêşketina kurteçîroka kurdî du rê dane li ber xwe; yek nivîsên wan in ya duyem jî wergerên ji zimanên din.” (Shakely, 1998: 34).

Di nav ekola Hawarê da çîrûknûs û şexsiyetekî girîng jî Qedrîcan e. Qedrîcan di nav ekola Hawarê da ne tenê çîrok nivîsiye, gelek helbest jî nivîsandiye û helbestên wî gelekî serkeftîne. M. Zahîr Ertekîn ji bo helbestên wî wiha dibêje: “Em dikarin bibêjin ku Qedrîcan yek ji pêşengên şîra kurdîya modern a bê wezn tê nivîsîne. Li gorî wê heyamê şîrên ku nivîsîne gelekî bedew, pêşketî û nûjen in” (Ertekîn, 2011: 73, hej. 114). Em ê di vê xebatê da nivîskarîya wî û taybetiyên kurteçîrokên wî bidin nasîn. Armanceke me ya din jî ev e ku çîrokên wî ji aliyê şêwaz, naverok û bandorên biyanî ve tehlîl bikin. Wekî ku tê zanîn kurteçîrokên Qedrîcan ên di kovarên Hawar, Ronahî û Roja Nû da derketin ev in: “Hawar Hebe Gazî li Dû Ye”, “Hêva Çardeşevî”, “Nêçîra Berazan”, “Buhara Dêrikê”, “Guneh”, “Rojên Derbasbûyî”, “Sond”, “Serancam”, “Besreka Zerîn”, “Sehên Zozanan”, “Gulçîn” Gundê Nûava, Silêman Beg Bedirxan û “Muhra Suleyman” e. Piştî tehlîlê dê diyar bibe ku di nav edebiyata modern a kurdî da cihê çîroknûsîya Qedrîcan çî ye. Bi bawerîya me ew çîroknûsekî serkeftî ye, di hêla lihevanîna fînan da cihekî wî yê xweser heye.

Mijarên çîrokên Qedrîcan cuda cuda ne. Ji bo vê em ê çîrokên wî di bin hin beşan da binirxînin. Me çîrokên Qedrîcan di bin çar beşan da nirxand. Çîrok hem di bin beşan da hatine tehlîl kirin hem jî bi serê xwe yek û yek hatine nirxandin. Qedrîcan di çîrokên xwe da bi piranî li ser serpêhatiyên xwe, biyanîbûnê, hesreta rabûrdûyê û êşa sirgûnê disekine. Di çîrokên Qedrîcan da temayên bingeh sehneyên jîyana wî ne. Ji ber wê em ê di vê beşê da cih

bidin jîyana wî û şexsîyeta wî ya edebî. Em ê di beşa yekem da li ser jînenîgarîya Qedrîcan û şexsîyeta wî ya edebî bisekinin di beşa duyem da jî çîrokên wî binirxînin. Xebatên birêkûpêk ên li ser çîrokên wî hatine kirin tune ne. Xebatên heyî bêhtir agahiyên ansîklopedîk in. Ev xebat hewl dide ku bibe xebateke akademîk li ser Qedrîcan û çîrokên wî! Hewildaneke me ya din jî ev e ku ev angaşten han bèn eşkerekirin û were piştrastkirin.

1. JÎYANA QEDRÎCAN Û ŞEXSÎYETA WÎ YA EDEBÎ

1.1. Jîyana Wî û Agahiyên Derheqê Wî

Li ser jidayîkbûna Qedrîcan gengeşî hebin jî - hinek dibêjin di 1916an da ji dayîk bûye (Uzun, 2009:341) - Qedrîcan di sala 1911an da, di navçeya Mêrdînê Dêrika Çiyayê Mazî da ji dayîk bûye. Navê wî yê eslî Ebdilqadir Ezîz Can e. Zaroktîya wî li vir derbas bûye. Xwendina dibistana seretayî jî li Mêrdînê pêk aniye. Qedrîcan piştî xwendina seretayî derbasî bajarê Konyayê dibe û li vir dest bi xwendina dibistana mamosteyan dike. Çend salan wê xwendinê didomîne û havînan tê welêt. Bi hêsanî cudahîya di navbera bajarên kurdan û Enedolê da dibîne, bi sedemên nexwendin û qedexebûna zimanê kurdî jî dihise (Sağnıç, 2002: 589).

Ji ber xebatên wî yê kurdîyê te şopandin, ew û hevalê xwe Reşîdê Kurd di sala 1928an da derbasî binxetê dibin (Dildar, 2008: 118, hej. 2).

Li binxetê di demeke kurt da hînê erebî dibe û dest bi mamostetîyê dike. Piştî ku çend salan li Qamişlo û Amûdê mamostetîyê dike, derbasî Şamê dibe li wir bi cih dibe. Qedrîcan di bin bandora sosyalîzmê da dimîne û bi piranî Partîya Komunîst a Surî ra dikeve têkilîyê. Ew û hinek xortên kurd di sala 1957an da li Moskovê, beşdarî Mihricana Xortên Ciwan a Navnetewî dibin (Temo, 2007: 1432)

Di sala 1939an de bi Nilufer Xanimê ra dizewice bi navê “Mizgîn, Şêrîn û Serwer sê zarokên wî çê dibin. Di sala 1944an da ramanên çepgirîyê nas dike û marksîzm û lenînîzmê dipejirîne (Jîyan, 2009: 9).

Di navbera salên 1959 û 1961an da, li Suriyeyê tê girtin û şikence dibîne. Ji sedemên polîtîk bi salan Libnan û Iraqê dimîne (Uzun, 2009: 342). Qedrîcan di 9ê Tebaxa 1972an da dema li Şamê sirgûnî bû dimire.

Bêrhemên Qedrîcan, di kovar û rojnameyên kurd ên li Iraq, Libnan û Suriyeyê da hatine derxistin da hatine weşandin. Di nav nivîskarên, kovarên wek *Hawar*, *Ronahî* û *Roja Nû* da cihekî Qedrîcan ê taybet heye. Nivîskarekî pir alî û pir zimanî bû. Di gelek cureyên edebiyatê da berhem daye. Ne tenê nivîskar û entelektüel e, çalakvanekî polîtîk e jî. Dîsa di kovarên *Gelawêj* û *Hîwa* da hin helbestên wî hatine weşandin.

1.2. Şexsîyeta wî ya edebî û xebatên li ser çîrokên wî

”Qedrîcan di rêwîtiya xwe ya nivîskarîyê da 14 çîrok, 26 helbest û hin sehatî û gotar nivîsiye. Xeynî wan çend wergerên wî jî hene.

“Herçiqas Qedrîcan wek helbestvan hatibe naskirin jî, gelek çîrok û kurteçîrok jî nivîsandiye. Herwiha wergerên wî jî hene. Ji nivîskarê Misrî Menfelûtî çîrokek bi navê Tayek Porê Spî wergerandiye kurdî. Ew çîrok di kovara *Ronahî* da hatiye weşandin. Herwiha romana Grîgorî Petof a bi navê *Di welêt Zembeqê Gewr* da wergerandiye zimanê kurdî” (Dildar, 2008: 119, hej. 2)

Alîkarîya wergerandina romana Şivanê Kurd a Erebe Şemo kiriye û pêşgotina dîwana Cegerxwîn a yekem nivîsiye. Piranîya nivîsên xwe di kovarên *Hawar*, *Ronahî*, *Roja Nû* da

weşandiye. Çend helbest li Başûr di kovarên Hêwa, Gelawêj û rojnameya Azadîyê da weşandiye (Zengî, 2005: 11).

Qedrîcan di nav ekola Hawarê da nivîskarekî çalak e. Di nav ekola Hawarê da bi çîrokên xwe zêdetir bi helbestên xwe ve hatiye nasîn. Hem helbestên klasîk hem jî yên nûjen nivîsiye. Helbestên wî piranî li ser meseleyên civakî ne. Lê di çîrokên wî da meseleyên civakî hebin jî bi piranî li ser meseleyên takekesî sekinîye.

Dilawer Zeraq ji bo nivîskarî û helbestvanîya Qedrîcan wiha dibêje:

“Di kevneşopîyeke qebûlîkirinê ya bi vî rengî da, kovara Hawarê pêşengî li afirîna helbesta Kurdîya Kurmancî ya modern kir. Serê pêşîn Qedrîcan, di hejmara yekem a Hawarê da, xwe li nivîsîna helbesta modern radikişîne ku dûrî arûz û kêşazîyê ye. Û di nivîsa xwe ya bi navê Hawar Hebe Gazî Li Dû ye da, sê çarînen helbestî dinivîse ku sed korayî bi ser nakeve û çarînen wî bêtir li ser forma dûrikê ava dimînin. “Jîyîn çikas delal e/Di nêv bav û biran da/Dil heye qo ne nale/Ber birînen rîman da.” (Qedrîcan, 1998: 28, hej.). “Her sê çarîn jî bi vî rengî ne ku ev form bêtir formeke folklorîk e û li şûna ku teşe, form û şêwe û şewazên wêjeyî xizmet bo zengîniyê û kelepûra zimên bike, zîman ji bo vî formê xizmetê dike û li şûna ku peyv xwe berde nav aheng û newaya zimên, zor tê dayîn ku aheng û beşavendek di peyvên dawîyê yên çarînen de pêk werin.” (Zeraq, 2020: 41, hej. 2).

Qanatê Kurdo di Tarîxa Edebiyata Kurdî da li ser şexsiyeta wî ya edebî disekine û derheqê jîyana wî da hin agahiyan dide, piştra jî behsa hevdîtina xwe û Qedrîcan a di sala 1957an da di Mihrîcana Moskovayê da dike. Lê bi kûrahî li ser berhemên wî nasekine. Qanatê Kurdo ji bo Qedrîcan wiha dibêje:

“Nav û dengê Qedrîcan bi nav û dengê Cegerxwîn, Osman Sebrî ve girêdayî ye. Rastgotî di nivîsarên xwe da ev ne bi qasî wan e, nagihêje wan; lê di kirina xwe da, di nav û dengê Qedrîcan bi nav û dengê Cegerxwîn, Osman Sebrî ve girêdayî ye. Nivîsarên xwe da, di meydana şer pêşvebirina ronahîkirina neteweyê kurd da, di meydana serê azadkirina welatê bavê û kalê xwe da wî ji cihekî layik girtiye û hiş û eqilê xwe terxan kiriye ji bo xatirê serxwebûn û serbestîya kurdan. Di vî îş û karî da, wî jî mîna her du şêrên serê çiyayên Kurdistanê dengê xwe berbi keç û xortan kiriye, di şîr, çîrok û serpêhatiyên xwe da tembîl û şîretan li wan dike, ko yek bin, ji xewê hişyar bin, xwendevan bin, dest bidine destê hev, bibin heval û hevkarên hev, bibin şerkerên bê tirs û xof ji bo xatirê azadî û serbestîya kurdan.” (Kurdo, 1985: 109-110).

Qanatê Kurdo dibêje bi nivîsên xwe ve nagihêje Cegerxwîn û Osman Sebrî (Kurdo, 1985:109-110); lê ev gotin ne rast e. Qedrîcan di ekola Hawarê da hem bi helbestên xwe hem jî bi çîrokên xwe ve nivîskarekî jêhatî û serkeftî ye. Çîrokên wî hem ji aliyê teşeyê ve hem jî ji aliyê naverok û teknîkê ve xurt in. Helbestên Qedrîcan jî xurt in, helbestên wî hem ji aliyê teşeyê hem jî ji aliyê naverokê ve nû û pêşketîne. Qanatê Kurdo ji aliyê edebî ve berhemên wî nenirxandiye tenê di derheqê wî da agahiyên ansîklopedîk daye.

Feqî Huseyn Sagniç jî, di derheqê jîyana wî da hin agahiyan dide. Behsa hevpeyvîna wî û Qanatê Kurdo dike. F. Huseyn Sagniç ji bo Qedrîcan wiha dibêje:

“Qedrîcan bi rewşeke vekirî tê zanîn ku hizirîna wî ya derbarê rizgarkirina gelê kurd, ne manendê dîtina çepên bakurê Kurdistanê ya wan deman e.” (Sagniç, 2002: 591).

Ferhad Shakely di pirtûka xwe ye “Hunera Çîroka Kurd a Nûjen” da dema li ser ekola

Hawarê disekine li ser Qedrîcan nasekine. Ew jî tiştêkî balkêş e. Dibêje, di ekola Hawarê da çîroknûsê herî xurt Nûreddîn Zaza ye (Shakely, 1998: 34). Di vê gotinê da arîşe heye ji ber ku çîrokên Qedrîcan jî ji çîrokên Nûreddîn Zaza kêmtir nîn in. Lê em bi çavekî objektîf binêrin em ê bibînin ku di nava çîroknûsên Hawarê da Qedrîcan jî çîroknûsekî serkeftî û balkêş e.

Rênas jiyan di pêşgotina pirtûka "Qedrîcan û Hemû Berhemên wî" da wek 20 rûpelan li ser çîrokên Qedrîcan disekine. Em dikarin bibêjin ev yekem car e nîrxandineke giştî li ser çîrokên Qedrîcan hatiye kirin. Ji bo vê em ê li ser vê nîrxandinê bisekinin.

Rênas Jiyan bi hûrgilî li ser du temayên di çîrokên Qedrîcan da derbas dibin disekine ev; "kûçik" û "bîr" in. Rênas Jiyan kûçikê Qedrîcan dişibîne kuçikên çîroknûsê Îranî Sadîk Hîdayet û çîroknûsê Îtalyanî Dino Buzzati. Di çîroka Sadîk Hîdayet a "Kûçikê Tûle" û ya Dino Buzzati "Kûçikê ku Xwedê jê ve Xuya Bûye" da kûçik temayên sereke û sembolîk in. Kûçikê Sadîk Hîdayet dişibe Sadîk Hîdayet dema em li jîyana Sadîk Hîdayet dinêrin bi mecbûrî diçe derveyê welêt, yanî sirgûn e. Di sirgûnê da gelek rojên dijwar bihurandiye. Ew kûçikê di çîroka "Kûçikê Tûle" da, Sadîk Hîdayet bi xwe ye. Kûçikê Dino Buzzati jî kûçikekî sembolîk û ramanî ye. Di vir da wek mîzîna rastîyê û sembola sûretê Xwedê ye.

Di çar çîrokên Qedrîcan da temaya kûçik -Rojênderbasbûyî, Sond, Sehên Zozanan, Nêçîra Berezan - heye. Di wan çîrokan da bi tenê "Sehên Zozanan" da kûçik lehengên çîrokê ne; le ew jî ne hêmanên sembolîk in, hêmanên şênber in. Wek angaştê Rênas Jiyan di honandina çîrokan da hêmanên sereke nîn in. Bi tenê di çîroka "Sehên Zozanan" da kûçik leheng û hêmanên sereke ne. Di her sê çîrokên din da jî kûçik hêmanên dekoratîf in. Tenê kûçikê di çîroka "Rojênderbasbûyî" da ew cewrikê lingê Qedrîcan digire hinekî sembolîk e; lê dêlik û cewrikên din dekoratîf in. Li gor me ew cewrikê Qedrîcan digire bîranînê wî ne. Nivîskar here ku derê bîranînê wî pêşîra wî bernadin. Heger em kûçikên Qedrîcan û Dino Buzzati û Sadîk Hîdayet bişibînin hev ev bi gotina Umberto Eco dibe şiroveyeke bêhed (Eco, 2011: 63).

Lê nîrxandinên Rênas Jiyan ên li ser "bîr"ê di cih da ne.

"Weke ji navê çîrokê jî tê famkirin "Rojênderbasbûyî" jî bi temaya xwe çîrokeke bîranînî ye. Weke çîrokên xwe yê din di vê çîroka xwe da jî Qedrîcan bi "bîr" a xwe dadikeve, dikole û xwe birîn dike. Qedrîcan çîroknivîsekî bîr -birîndar e. Tiştê ku wî dike birîndar, nivîskar û helbestkar "bîr" wî ye. Di "Rojênderbasbûyî" da hem çîroknivîs û hem jî lehengê wê mîrikê mamoste bi hev re "bîr" a xwe dikolin, yek jê ji derveyê çîrokê û yê din jî di hundirê çîrokê da bi kolîna "bîr"ê du "qorr" e." (Jiyan, 2009: 10).

Ev tesbîtên Rênas Jiyan di cih da ne û em jî vê nîrxandinê dipejirînin. Bîr, di çîrokên Qedrîcan da cihekî girîng digire. Nivîskar her tim di bin bandora bîr û bîranînan da ne.

2. NIRXANDINA ÇÎROKÊN QEDRÎCAN

Qedrîcan di navbera salên 1932 û 1945 da 14 çîrok nivîsiye. Ev çîrok di kovarên "Hawar, Roja Nû û Ronahî da hatine weşandin. Piştî Weşanxana Belkî di 2009an da bi navê "Qedrîcan Hemû Berhemên Wî" ev ji nû ve çap kirine. Di vê pirtûkê da çîrok, helbest û hin nivîsarên wî hene. Di vê pirtûkê da 14 çîrokên Qedrîcan hatine nîşandan. Qanadê Kurdo jî di pirtûka xwe ya bi navê "Tarîxa Edebiyata Kurdî" da 14 çîrok nîşan daye (Kurdo, 1985: 109-110).

Çardeh çîrokên Qedrîcan di kovarên *Hawar, Roja Nû û Ronahî* da hatine weşandin. Ji wan çîrokan, çîroka "Sond" jî çîroka Ömer Seyfettin "And"ê hatiye wergirtin. "Serencam"

ji alîyê tema û mijarê ve adaptasyoneke çîroka Ömer Seyfettin ‘‘Kaşığı’’ ye. Guneh û Rojên Derbasbûyî jî ji alîye teşeyê ve di bin bandora çîrokên Omer Seyfettin da mane; lê mijarên wan resen in û aîdê Qedrîcan in.

Di çîrokên Qedrîcan da temayên sereke; demên borî, bîranîn, neteweperwerî, jîyana kurdewarî û civaka kurd in. Ji bo vê Dilawerê Zengî wiha dibêje: ‘‘Naveroka çîrokên Qedrîcan di cihana bîranîn û demen borî da digere, mîna: bîranînên zaroktîyê, birayên xwînê, xewn û sawêr û berhaweyên kurdî. Pir dûrî ramyarîya rojane ya gerim diçe. Lê bîna niştimanperwerîyê ji hemiyarî tê. Naverokên çîrokên wî tersî naverokên helbestên wî ne. Pireya mijarên helbestên wî bi ramyarîya rojane ve têne girêdan’’ (Zengî, 2005: 22)

Çîrokên Qedrîcan nûjen in hem ji alîyê şewazê hem jî ji alîye teşeyê ve nûjen in. Di nava çîroknûsên Hawarê da Qedrîcan çîroknûsekî serkeftî û berhemdar e. Qedrîcan di çîrokên xwe da wekî çavdêrekî ye, mudaxele li lehengan nake. Ew nexweşîya di nav nivîskarên kurdan da ku hunerê qurbana îdeolojîyê dîkin, di Qedrîcan da tune ye. Çîrokên xwe qurbana pevgirêdaneke îdeolojîk nake û îdeolojî hebe jî paşxane ye, ne mebest e. ‘‘Divê edebiyat nebe pevgirêdaneke îdeolojîk, hebandineke çavkor, medhiyeke bengîn e...’’ (Alan, 2009: 176).

Dema ku pevgirêdana berhem û îdeolojîyê neserkeftî be, wê demê berhem têk diçe. Ev arîşeya pevgirêdana polîtîk di çîrokên Qedrîcan da bi serketî pêk hatiye. ‘‘Sazkirina îdeolojîk, di nav xwe da întibaya hêzeke qels a teşedayînê dide hisîn. Lewra mînakdana bêsînor a mantiqekî an jî îdeolojîyê pêkan e û mînakdaneke wisa ji bo pêşkeşkirina yeke din tu sedem tune ye.’’ (Todorov, 2011: 58). Ji bo vê pêwîst e pevgirêdana îdeolojîk bi awayekî xurt were honandin. Heger ev honandin bi hostatî neyê ristin berhem qels dibe û têk diçe. Em dizanin ku Qedrîcan Marksist e, ji bo vê civaka paşverû rexne dike û kêmasîyên wan radixe ber çavan. Lê dema rexneyên xwe dike, nakeve nav pevgirêdaneke îdeolojîk û bi serkeftî vê arîşeyê çareser dike.

Çîrokên Qedrîcan kurteçîrok in. Ji van 14 çîrokan çar heb –Hêva Çardeşevî, Buhara Dêrikê, Rojên Derbasbûyî û Gundê Nûava– çîrokên rewşî ne. Neh heb jî – Besreka Zerîn, Sond, Guneh, Serencam, Sehên Zozanan, Gulçîn, Muhra Suleyman, Silêman Beg Bedirxan û Nêçîra Berazan – ji aliyê cureyê çîrokên bûyerî ne. Yek jî çîrokeke mînimîl/ kurtepiçûk - Hawar Hebe Gazî Li Dû Ye, - e.

Em dikarin çîrokên Qedrîcan di bin çar beşan da binirxînin:

- 1.Çîrokên wek bêhişîyê (Bîrnebirî)
- 2.Çîrokên wek jînenîgarîya wî, çîrok-bîranîn
3. Çîrokên ku bandora Ömer Seyfettin li ser in.
- 4,Çîrokên mijarên wan ji çîrokên gelêrî hatine wergirtin.

2.1. Çîrokên Wek Bêhişîyê (Bîrnebirî)

Bêhişî, halê di navbera xewn û hişyarîyê da ye. Yanî nivîskar ji alîye hişî ve ne zelal e, rastî û xewn li tev hevdu ne. Ev çîrokên bi vê şewazê hatine nivîsin ev in: ‘‘Hawar Hebe Gazî Li Dû ye, Hêva Çardeşevî û Nêçîra Berazan.’’

Ev çîrok sehneyên ji jîyana nivîskar in, wek çîrok-bîranîn in. Ev - Hawar Hebe Gazî Li Dû ye, Nêçîra Berazan û Hêva Çardeşevî - çîrokên du halî ne; yek halê razayî yanê halê bêhişîyê ye, yê din jî halê hişyarîyê ye.

Qedrîcan Sirgûneke, bi zorê welatê xwe hatiye derxistin. Ji bo vê her tim dicemide û diqefile. Edward Said ji bo sirgûnîyê wiha dibêje:

Fikirîna li ser sirgûnê wek tiştêki ecêb dawetkar hetta tiştêki tehrîkî e, di sirgûnê da jîyan dehşetengîz e. Sirgûn, navbera mirovek û ev cihe tê da bûye û mezin bûye navbera kesayetî û hêlîna kesayetîyê, rastî birîneke bêçarenûs e bi zorê hatiye vekirinê ye (Said, 2006: 28).

Qedrîcan jî di sirgûnê da, welatê xwe jîyana xwe û seranser her tiştê xwe winda kiriye. Dema derbasî binêxetê dibe hemû hevîyên xwe dost û hogirên xwe malbata xwe li serxetê dihêle. Jîyana wî ya serxete wek xewneke sar û xeyaletêki her tim li dû wî ye. Ew êdî sirgûnekî bê cih û bê war e. Psikolojîya sirgûntîyê tu carî pêsîra wî bernade.

Edward Said dibêje, ruhê sirgûnî ruhekî zivistanî ye. Tu car bihar nayê li ser wî ruhî (Said, 2006: 28). Ruhê Qedrîcan jî her tim zivistan e, lê hevîyeke mezin jî heye ji bo bihareke geşbûyî. Qedrîcan ji alîyê fikrî ve marksîst û lenînîst bû, ji bo vê bandora fitûrîzmê (dahatûtî) li ser wî heye. Îro çiqas têkçûn û xirabî hebe jî dahatûyê ji îro baştir bibe. Ev tema di Hecî Qadirê Koyî da jî hebû. Koyî ev wiha îdealîze dikir: duha xweş îroya malxirab. Fikirîna Qedrîcan a li ser dahatûyê ji wiha bû; xweşbûna dahatûyê li ser hewldana nifşên nû ye. Di Cegerxwin da jî ev wiha hatibû formûlekîrîn dûha xweş îroya malxirab lê di dahatûyê da jî serxwebûn û serkeftinê çêbe.

Ji ber eşa sirgûnîyê nivîskar her tim dicemide û di tengasîyê da ye. Di çîrokên wî da bi piranî du dem hene bihar û zivistan. Di “Hawar Hebe Gazî li Dû ye, Hêva Çardeşevî, Serencam, Nêçîra Berazan û Sehên Zozanan” da dem zivistane û nivîskar dicemide û diqefile; lê her carê dema tu hevîyên wî nabînin tê rizgar kirin. Me li jor jî gotibû nivîskar sirgûn e her tim li çolê ye û bîyanî ye; lê bawerîya wî ji dahatûyê heye ev jî bandora Fitûrîzmê (dahatûtî) ye. Di çîroka “Hawar Hebe Gazî li Dû ye” da dema hê biqefile ji alîyê kurê xwe ve tê rizgar kirin û piştra jî kurê wî dibêje:

“...Bavo, gava ku rom welatê me dişewitand tu hê li kir bûyî, ji ber wê yekê me xort û canan hevdu girt û dijminên xwe qels kir, me welatê xwe ava kir. Divêt ku bavê me jî bihata; lê tu xuya nekir, ji xwe min xewna te jî dîtîbû ko tu di tengasîyê da yî; tu li me Hawar!” dikî...” (Qedrîcan, 1932: 5, 6, hej. 1).

“... Min şal û şepikê xwe tev şidand û ça û zinaran derbas kir, ez hatim. Min dît ko bavê min ji serma û pûkê qefiliye; dilê te tinê davêt; hema min bavê xwe girt û pirtûgên xwe lê şidand û me rêya mal girt. Ev çend rûj e em hatine; îcar...” (Qedrîcan, 1932: 5,6, hej. 1).

Li jor ve jî xuya ye dema hê biqefile tê rizgar kirin. Bawer dike ku ji alîyê nifşên nû ve azadîyekê çêbe û welatê wî yê were rizgar kirin. Ew ê jî bi serbilindî here ew cihê ku ji lê hatiye dûrxistin. Hêvîya wî li wî û hemdemên wî tune ye. Lê hêvîya wî li nifşên nû heye û roleke mezin dide wan ji bo avakirina dahatûyê. Sirgûn tu car peywendîyê xwe bi welatê sirgûntîyê ra girênadin di binehişîya wan da hê rojekê teqez bi serfirazî û bi serketî wegerin welatê xwe, heye. Ji ber vê hişê sirgûnî û dilê wî her tim li welatê wî da hêsîr e.

Di wan çîrokên da dema duyem jî bihar e. Di çîrokên “Buhara Dêrikê, Rojên Derbasbûyî û Sehên Zozanan” da dem bihar e. Hêvîyeke Qedrîcan heye, ev zivistana wî ruhê sirgûn hê rojekî biqede û teqez biharekê were. Ji bo vê kengî bikeve tengasîyê tê xilas kirin. Yanê ji bo dahatûyê wek Ehmedê Xanî ne reşbîn e. Ew jî bandora marksîzmê ye.

Sirgûntî siûdeke bi ne’lete, kesên sirgûn mîna kesên arafê ne heta hatanî li ser tixûbên welatê xwe û welatê têdeyî da diçin û tên; lê tu carî nikarin wan tixûban derbas bibin. Ew aîde tu cihî nîn in û bê war in. Sirgûn, her tim pêyî avakirina nasnameyekî ne. E.Said ji bo wan

wiha dibêje:

“Sirgûnî, wek beravajê neteweperwerîyê, di binyada xwe da hebûneke bêdawî ye. Sirgûn, ji rehê xwe, axa xwe û rabûrdîya xwe hatine qetandin. Bi gelemperî artêşa wan û dewleta wan tune ye, lê ew bi piranî peyî wan sazîyan in. Ji bo vê sirgûn, bi piranî xwe wek perçeyeke îdeolojîyeke serketî an jî perçeyeke gelekî îtîbara xwe dîsa hildayî tercîh dikin û jîyanên xwe ya perçebûyî di hundirê teşeyê vegotî de dîsa ji bo avakirinekî pêdivîyeke ecîl dibîne.” (Said, 2006: 32).

Ji navê çîrokê ve jî xuya ye - Hawar Hebe Gazî li Dû ye- nivîskar hawar dike û ev hawara wî ne ji hemdemên wî ra ye, hawara wî ji nifşên nû ra ye. Piştî hawarê gazî jî tê. Kurê wî wek temsîla nifşên nû ye û guh dide vê hawarê û li zivistana nivîskar ra dibe bihar. Şal û şepikê kurê wî jî temsîla ruhê neteweyî ye. Bi vî awayî peyamekî ji nifşên nû ra dişîne, heger em azad bibin, ev ê tenê bi saya ruhekî neteweyî bibe. Ev yekem çîroka Qedrîcan e di kovara Hawarê da derketîye û ev jî hejmara kovara Hawarê ya yekem e. Nivîskar li vir da navê kovarê ra şandîyarekî -‘Hawar’ hebe gazî li dû ye - dişîne.

Wekî li jor Edward Said jî gotibû, devlet û artêşa sirgûnan tune ye; lê ew li dûyê wan sazîyan in. Dewleta wan artêşa wan tune ye; lê ew dev ji têkoşînê bernadin. Heger dewlet û hêza dagirkeran hebe ‘Hawara’ kurdan heye. Li vir bi awayekî zelal li dijî dagirkerîyê û serdestan helwesta xwe nîşan dide. Îro her tim ji Qedrîcan ra sar e, tarî ye û qabûs e. Lê di dahatûyê da wê ronahî û serfirazîyê çêbe.

Di wê çîrokê da - Hawar Hebe Gazî li Dû ye- nivîskar teknîkên vegotinê, teknîka montajê bi kar anîye. Di dawîya çîrokê da cih dide helbestekî ev jî teknîka montajê ye. Zimanê Qedrîcan xwerû û zimanekî herêmî ye. Qedrîcan bi devoka herêmî ya Dêrikê dinivîse, bi xwe jî Dêrikî ye. Ew çîrok ji alîyê cureyê ve ji çîrokên Qedrîcan ên din cudatir e. Ji alîyê cureyê çîrokan ve jî çîrokeke mînîmal e, yanê çîroka kurtepiçûk e. Di cîhanê da ev cure çîrok flash fiction an jî Short-story an jî short-short story an jî çîroka mînîmal tê binav kirin (Kolcu, 2011: 81).

Ev cure çîrok temayên wek bîyanîbûn, kolebûn, bêhêvîti, şêlîbûn, hwd. bi kar tîne (Kolcu, 2011: 82). Ev çîroka Qedrîcan jî hem ji alîyê teşeyê ve hem jî ji alîyê naverokê ve çîrokeke mînîmal/kurtepiçûk e. Ji alîyê teşeyê ve jî kurt e.

Vegêrê vê çîrokê kesê yekem e yanê vegêr-nivîskar e, bi xwe me di serî da jî gotibû ev çîrok wek jînenîgarîya nivîskar e ji bo vê vegêr nivîskar e. Ji bo safîkirina vegêr pasajek ji çîrokê:

“Belê, îşev jî wek her şev tarî ye. Berf û bager ji awakî li min dide; Sar e, dicemidim. Tewş e, livîn di min ne ma, deng ji dernayê. Tinê sê dangan min kire gazî û hawar!...”(Qedrîcan, 1932: 5,6, hej. 1.).

Ji van peyvên me li jor binê wan xêz kirine jî xuya ye vegêr kesê yekem e. Nêrîna vegêr jî nêrîneke hundirî ye di vê nêrîna da li gorî dîtîna kes an jî kesên di nav çîrokê da tê vegotin. Ew cure nêrîn jî di nava xwe da dibe sê cure. Yek; zîqbûna sabît, du; zîqbûna guherbar, sê; zîqbûna pîraqatî ye (Genette, 2011: 203). Ev çîrok tîne bi nêrîna qerekerê ve hatiye vegotin ji bo vê ev nêrîn, zîqbûna sabît e.

Hêva Çardeşevî ji alîye teşeyê ve kurteçîrok e. Ji alîye cureyê ve jî çîrokeke tarza Çehov e yanî çîroka rewşî ye. Nîşandeya vê cureyê di çîrokê da jî xuya ye. Dewsa aksiyonê sabîtûnek heye. Li vir parçeyek ji jîyana leheng hatiye sehne kirin, ji bo vê ev çîrokeke rewşî

ye. Di wê çîrokê da jî leheng di halekî bêhişiyê da ye.

“Jû pêve min xwe winda kir hişê min ji sere min çû, ketim xewn û xeyalan.” (Qedrîcan, 1932: 5,6, hej. 6).

Pişt ra jî wek çîroka pêşî - Hawar Hebe Gazî li Dû ye- şayeseke reşbînî tê kirin. Şayesa li gorî derûniya leheng hatiye kirin. Pişt ra jî nivîskar heyvê zindî dike wek mirovekî pê ra dikeve guftûgoyekî. Bi rastî ev, nivîskar bi xwe ye û bi vî awayî bi xwe ra dikeve gengeşî yê. Li vir hostatîya nivîskar xuya ye, şayeseya rewşa xwe bi hostatî dike û tehlîleke baş dike. Di nava vê bêhişiyê da dicemide û her tim dicirife. Serma di wan çîrokên Qedrîcan da leitmotif e, ev motif pir tê dubare kirin. Mînak:

“Herê tê bîra min limin sarbû, diricifim, dilerizim...”

Ew serma ne ji qeşa erdê ye, ne ji pûka berfê, ne jî ji borîna ba û baranê bû. Ew serma, ji bêkesiyê, rebeniyê bû...

Di dawîyê da:

Şermesarim...” (Qedrîcan, 1932: 5,6, hej.1).

Di cihê nû da ne tenê sirgûn e, xerîb û bêkes e, her tiştê xwe winda kiriye, di çoleke sipîsar da tenê û bêçar maye. Ev tenêbûn tiştêkî bêtelaflî, janeke bêhed, ne hêvisandî, hêvisandina wê ne mimkûn û her tim wek tiştêkî tûj dide şayese kirin. Ev guftûgoya navbera nivîskar û heyvê axaftineke bênavgîn e. Genette li dijî gotina ‘gotûbêja hundurîn’ derdikeve ji bo vê têgeha ‘axaftina bênavgîn’ bi kar tîne. “Ev têgeha bi gotûbêja hundurîn hatiye binavkirin, wek ‘axaftina bênavgîn’ were binavkirin hê çêtir bibe.” (Genette, 2011: 185). Nivîskar sirgûneke ji bo vê jî ji aliyê derûniyê ve di tengasîyê da ne. Bi xwe ra dikeve nîqaşê û dixwaze arîşeya xwe bi tena serê xwe çareser bike. Heyva Çardeşevî mala nivîskar e yanê welatê wî ye. Lê ewrên reş (dijmin-dagirker) dikeve navbera wan û nahêle ew bigêjin hevdu.

Mirov her tim koçber e, ji bihuştê koçî dinyayê, ji zikê dêya xwe koçî ser erde dike. Bi rastî heger ev sirgûnî nebûya belkî Ebdilqadir nedibû Qedrîcan.

Eli Şerîatî dibêje ku: “Huner reva ji hebûnê ye, ev tişt ku hunerê li me dide kirin, hesta reva ji hebûnê ye. Reva ji hebûne, nefreta ji hebûnê, hunerê diafirîne. Huner, ew e ku divê hebûya û lê nîne.” (Şerîatî, 1999: 83).

Qedrîcan ji bo bîrkirina vê janê dinivîse. Bîranînê wî qet wî bernadin her tim wek cewrikekî gurî li peyî wî ne.

Vegêrê vê çîrokê jî kesê yekem e, yanê vegêr nivîskar bi xwe ye. Nêrîna vegêr jî nêrîna hundurîn/zîqbûna sabît e. Teknîka vegotinê ya diyalogê hatiye bikaranîn. Serma, halekî cemidanî û qefilandin leitmotif in.

Di “Nêçîra Berazan” da jî dem zivistane û du hal hene. Leheng û hevalên xwe di nêçîrekî da ji ber berfê rêya xwe winda dikin û rastî êrîşa berazan û ajalên kûvî tî. Di navbera wan û ajalên da şerekî dijwar diqewime û di dawîyê da hevalên leheng û kûçikên wan ji aliyê ajalên ve tî kuştin. Dema leheng bê hêvî dimîne û hê êdî tîk here ji aliyê bazekî ve tî xilas kirin. Ev tema di çîrokên Qedrîcan ên din da jî hebû. Li vir bêhişiyê leheng û halê şiyarî tev li hev dibe, duh û îro tev li hev dibin. Di vê çîrokê da jî lehengê çîrokê bêçar û perîşan e. Dicemide, xwe bêxwedî û bêkes dibîne lê dîsa jî bêhêvî nîne. Ji halê xwe kêfxweş nîne û her tim di nav metirsîyekê da ne.

Wek gotina E.Said:

“Sirgûnî bê memnûnî, sernerm an jî rewşa bê ewlehî ye. Bi peyvên Walles Stevens,

sirgûnî ruhekî zivistanî ye; Li vir wek ihtimala biharê pathosa havîn û payîzê jî nêzîke; lê cihekî negihayî ye...’’ (Said, 2006: 42).

Sirgûnî, ji derveyî sazûmana berdevamî da jîyana têdeyî ye. Koçber e, bê navende, kontrapuntal¹ e; lê dema dest hînbûna wê kir, hêza wî ya awam di serî da dipijiqe. Leheng di nava bîranînê xwe da wek gêja diçe û tê; lê di dawiyê da tê xilas kirin. Fînalê çîrokê pir balkêş e. Leheng dema şiyar dibe, di nava nivînan da ye û nexweşe, malbata wî û bijîjk li ser in. Heger em çîroka xewnê û dema şiyarbûnê ve berevajî bikin, wiha dibe: Hevalên wî yên neçîrê malbata wî ne, kûçîk antîkor, fişeng jî derman in. Teyrê wî xilas dike jî bijîşk e. Nivîskar di vir da her tiştî beravajî dike. Hevîya wî Xoce Xizir e; lê xwe bi destê bijîjk dide pak kirin û li vir bi awayekî zelal alîgirîya fen û zanistê dike.

Ev ji aliyê cureyê ve çîrokeke rewşî ye. Teknîkên vegetînê; teknîka leîtmotîf hatiye bikaranîn di vir da jî serma û qefilandin tîn dubare kirin, ev leîtmotîf in. Nivîskar di serê çîrokê da daxûyanîyekî dide ev jî teknîka daxûyanî/şîrovekirinê ye. Sirûştê dide şayese kirin, ev jî teknîka şayesekirinê ye. Dîsa dema behsa derwiş dike wî şayese dike, ev jî teknîka portreyê ye. Behsa Xoce Xizir dike, ev jî arketîp e. Vebêjer kesê yekem e, mekan guherbar e; şikeft, çol, mal. Du mekan hene, yek hundirê leheng e; li vir hemû bûyer diqewimin; ya din jî mal e, ew jî mekana şênber e.

2.2. Çîrokên Wek Jînenîgariya Wî, Çîrok-Bîranîn

Hin çîrokên Qedrîcan sehneyên jîyana wî ne. Di wan çîrokan da bîr, bîranîn û nostalgîya rabirdûyê temayên çalak in. “Buhara Dêrikê, Guneh, Rojên Derbasbûyî û Gundê Nûava” dikevin vê kategorîyê. Ev, çîrok-bîranîn in. Qedrîcan çend sehneyên ji jîyana xwe darijtîye li ser kaxîzê. Bandora çîroknûsê tirk Ömer Seyfettin jî li ser van çîrokan da heye. Temayên wek bîranîn û bûyerên zaroktiyê, ev di çîrokên Ömer Seyfettin da jî hene. Lê çîrok resen in ji aliyê teşeyê ve di bin bandora Ömer Seyfettin da mabin jî mijar û naverok ji jîyana nivîskar in. Bîr an jî bîranîn di çîrokên Qedrîcan da şewazeke girîng e. Ji bo wê Rênas Jiyana wiha dibêje:

“Di çîroknivîsiya Qedrîcanî da vegotina “bîranîn”an şewazeke pîrr delalî ye, bi giştî ev şewaz, çîroknivîsiya wî karakterîze dike ku di vê şewazê da gellekî serkeftî ye. Heger Qedrîcan ne helbestkar bûya dibû ku wî tekilî “bîr”ê ewqas tişt nenivîsiya. Ewil tiştêk tê “bîr”a wî, bi dûre ew “bîr”dikele, peqilkan dide û çîroknivîs dest pê dike li xwe mikur tê, xwe noqî “bîr”ê dike li bine wê têr digere û di pey ra dîsa derdikeve ser rûyê wê; lê gava ku ji “bîr”ê vedigere dema xwe niha, dilê wî li ber teqînê bi êşan dagirtiye...

Bîrîn ji bo wî “bîr”e, “bîr” kûçîkekî har, û kûçîk jî ji bo wî emrekî şikestî û derbxwarî bi bîr dixê...” (Jiyana, 2009: 9).

Wekî gotina Rênas Jiyana, bîranîn bandoreke kûr li ser derûnîya Qedrîcan dihêlin. Qedrîcan bîranînê xwe dihonîne û ew jîyana hatiye honandin bi balkêşî dirêjîne li ser kaxîzê. Nivîskar diçe rabirdûyê û serpêhatiyê xwe bi zimanekî xwerû vedibêje. Di van çîrokan da honandin û rastî bi yekgavî bi hev ra diçin. Li vir li gorî Patricia Waugh, serhonandinek heye. Ji bo serhonandinê Patricia Waugh wiha dibêje:

“Têkiliya di navbera honandin û rastiyê da bi armanca jêpîrsînê bi awayekî sistematîk û hişmendî, wek berhemeke bal dikişîne cihê xwe ra metnên honandî tê gotin.” (neqilker

¹ Kontrapuntal, tiştê eidê kontrpuanayê, du an jî zêdetir molodiyên bi hev re tê lîxistin.

Tutumlu, 2007: 101-102).

Di van çirokan da tiştê xuya ev e; bîrkinin û bîrkinina rabirdûyê ye. Êşa welatê xerîbiye giran e, ew cihê nivîskar lê sirgûn e (binxetê) çiqas Kurdistan be jî, nivîskar xwe wekî bîyanîyekî dibîne. Xwezila xwe rojên çûyî tîne. Qedrîcan nerazîbûna xwe ya ji îro ra di çîroka “Rojên Derbasbûyî” da wiha tîne ziman:

“Gava meriv ji halê xwe ne razî û pêşiya xwe bigûman be, dizivire, li rojên xwe ê derbasbûyî dinêre... Mîna pîrên riziya yî ku ne jî dixwazin bimirin.. Tenê û tenê li rojên xwe yê çûyî bifikirin; xortaniya xwe, zarotiya xwe bînin bîra xwe û bi vî awayî bîna xwe biderxin...

Ez jî wisan bûme; ez jî bûme xortekî pîr. Li pêşiya xwe dinerim: leylan û guman... Li dora xwe meze dikim; mij û duman!.. Ew pelên ku ji kitêba jiyîna min hatene çirandin, îro perçên wan î riziya yî berev dikim, bi hev dizeliqînim... dixwazim ji wan, kitêba bextiyariyê çêbikim. Sond..Guneh..Rojên derbasbûyî...Serancam... Her yek ji van, kitêba jiyîna min a hezîn rûpelekî rengîn in. Lê rengîn dibin, zengîn dibin, dîsa pelinin çiriyayî û riziya yî ne.”(Qedrîcan, 1943: 9,10, hej.52)

2.3. Çîrokên ku Bandora Ömer Seyfettin li Ser in

Di encama vê gotarê da em gihastin van xalan; bandora Ömer Seyfettin a li ser Qedrîcan, yekem car dibe mijara xebateke akademîk. Hêvî dikim ku ev xebata me yê di vî warî da kemasîyekî telafî bike.

Çîroka kurdî ya modern di destpêkê da piştî xwe dide çîrokên gelêrî û mînakên edebiyatên fars, ereb û tirkî. Ji ber ku di destpêkê da çavkanîyên wan ev bûn.

Ferhad Shakely ji bo meseleyê wiha dibêje:

“Em bandora, kurte çîrokên wergerê li ser kurte çîroka kurd dibînin. Nivîskarên kurte çîroka kurdî yê pêşî, aşînyê erebî, farisî û tirkî bûn, ji bo wê wan kesan bi rêya van zimanan aşînyê çîroknûsê bûne.” (Shakely, 1998: 11).

Haşîm Ahmedzade jî di vê bawerîye da ye, ji ber vê derheqê vê meseleyê cih dide dîtina Îzzeddîn Mistefa Resûl. Îzzeddîn Mistefa Resûl, ew fikra ku kurte çîroka kurd dewama fablan dibîne napejirîne û dijî vê derdikeve. Li gor wî kurte çîroka kurd, kopyeya wêjeya Ewrûpî nîn e, belam dewsa wê mîrasa nivîsandin û vegotina devkî ya kurdî û teşeyê îfadeyên gelên din ra tev hebûna afrînerîyê ye (Ahmedzade, 2003: 197).

Dîyar e ku Qedrîcan mînakên çîroka modern, pêşîyê di edebiyata tirkî da dîtîye ji ber vê di bin bandora çîrokên tirkî da maye, ev jî tiştêkî asayî ye. Ji van çîrokan du çîrok ji çîrokên çîroknûsê tirkî Ömer Seyfettin hatine wergirtin. “Sond û Serancam” ev her du jî ji çîrokên Ömer Seyfettin hatina wergirtin. Sond ser û bîni ji çîroka Ömer Seyfettin “And (Yemîn)”ê hatiye wergirtin. Bûyer tema û mekan yek in. Disa lehengên çîrokê zarok û du mamoste di çîroka Ömer Seyfettin da jî hene. Bi xwe navê her du çîrokan jî ‘Sond’ e, wateya sondê bi tirkî ‘and’ an jî ‘yemîn’ e. Navê vê çîroka Ömer Seyfettin jî di hin cihan ‘And’ di hin cihan da jî ‘Yemîn’ derbas dibe. Ji bo angaştî me piştrast bibe, çend pasaj ji her du çîrokan wek mînak li jêr in:

Ji”Sond”a Qedrîcan:

“Rojinê derbasbûyî... rind nayê bîra min. Dersxana me yektebeq û nesîwaxkirî bû. Gava deriyê kûçe dihate vekirin dehlîzeke teng û paşê hewşeke bêdar, rût xuya dikir. Di hewşê da Bermîleke avê, zingarî hebû ko me bi ava wê destmêj digirt.

Keçik û lawikan bi hev re dilîstin, bi hev ra dixwendin.

Xoca mezin jin bû; bejindirêj, piştxwar û hebek mejîçelqiyayî. Xoce biçûk kurê xoca mezin bû, hêj zarok bû.

Ez li dawiya zarokan gişan rûdiniştim ko dare xoca mezin negihêje min. Ji ber vê yekê nave min bû bû “Rovî”. Ji xwe di dersxanê da her zarok, li ser awayê tebîet û şiklê wî, navekî zêde lê hatibû kirin. Gurê har, Mişkê kewarê, Gabelek... (Qedrîcan, 1941: 8,9,10, hej.35).

Ev jî çîroka Ömer Seyfettin “And” e (sond):

“Di kuçeyên çawa da, ji kê ra diçûm? Nizanim... Dibistan yekqat û bê badena bû. Dema ku li derî da diketin hundir hewşeke ser girtî hebû. Hinek pêş ve, baxçekî bêdar... Dawîya baxçe daşir, bîdonekî pir mezin ê destnîmêjê... Zarokên keç û kur tev li hev rûdiniştin, bi hev ra dilîstin, bi hev ra dixwendin. Ew a me jê ra “Xoceya Mezin” digot, bihenekî, kêmpor, pişthotik, bejindirêj, pîr û jineke xurifî bû. Çavên wê yên şîn gelek hişk dibriqîn, niqul xwar, bi pozê xwe yê zer ve, wek kuremarekî xaîn û pirç weşayî û nexweş. “Xoceyê Piçûk” mêr bû kurê Xoceya Mezin bû. Zarok qet ji wî neditirsyan. Guman dikim hinekî gêj bû. Ez li kursiyê paş, cihê ku darê Xoceya Mezin ê herî dirêj nedigihîjtê, rûdiniştim. Keçan, dibe ku ji ber pore min ê zerê vekirî, ji min ra “Begê spî” digotin. Zarokên kurîn en hinek mezin, an navê min digotin an jî “Kurê Serpel” digotin. Li baskê derê pole yê venedibû da levhaya “hat û çû” wek rûyekî pahnî, bêgîyan li me dinerî, di diwarên stûr ên nêzîkî arîk da ronahîyeke mat bûyî, her tim biqîrîn û bi dengê bilind xwendina zarokan qet nedisekinî (Seyfettin, 2006: 15).

Ji mînakên jor ve jî xuya ye ku ev çîrok ji çîroka Ömer Seyfettin “And”ê hatiye wergirtin. Bi tene navê Mistik bûye Sindik ji bo Bandirmayê, Dîyarbekir hatiye bikaranîn. Belkî bê gotin Ömer Seyfettin ev çîrok ji Qedrîcan wergirtiye. Ev tişt ne pêkan e. Ömer Seyfettin di navbera salên 1884 û 1920an da jîyaye (Seyfettin, 2006:7.). Qedrîcan jî di navbera salên 1911 û 1972an da jîyaye (Sağınç, 2002:591). Dema Ömer Seyfettin mirîye Qedrîcan neh salî bûye. Dema nivîskar serpehatîya xwe ya zarokîyê vedibêje mezin e. Ji bo vê meriv dikare bibeje ku ev çîrok a Ömer Seyfettin e. Dema Ömer Seyfettin ev çîrok nivîsîye, Qedrîcan hêj zarok bûye û belkî hêj neçîye dibistanê jî. Çîroka Qedrîcan di sala 1941ê da di hejmara *Hawarê* ya 35an da hatiye weşandin. Yanî bist û yek sal piştî mirina Ömer Seyfettin ev çîroka Qedrîcan hatiye weşandin. Navê her dû çîrokan jî ‘Sond’ e. Di *Hawarê* da derbarê van çîrokan da hiç nîşe an jî agahî tune bûn. Qedrîcan tu tişt diyar nekiribû, ev werger an jî adaptasyon in.

Di çîroka Ömer Seyfettin da mekan cihê zarokîya wî li tê da derbasbûye yanî rojavayê Tirkîyê ye. Di çîroka Qedrîcan da jî mekan bakurê Kurdistanê ye, ew jî cihê zarokîya Qedrîcan li tê da bihurîye. Qedrîcan ev çîrok weke bîranînê xwe nêzîkê xwe dîtiye û ew wergirtiye. Ez bawer dikim ku Qedrîcan dema li Tirkîyeyê dibistan dixwend rastî çîrokên Ömer Seyfettin hatiye û di bin bandora wî nivîskarî da maye. Dema diçe sirgûnê ev bandor xwe didin ser nivîsên wî jî.

Çîroka duyem a Qedrîcan ji Ömer Seyfettin wergirtiye çîroka navê wê “Serencam” e. Qedrîcan ev çîrok ji çîroka Ömer Seyfettin “Kaşağı” adapte kiriye. Li seranser wergirtinek tune ye; lê mijar hatiye wergirtin. Di vê çîrokê de tema û mijar a Ömer Seyfettin be jî çîrok adapte ye.

Ji bo zelalbûna mijarê em ê çend pasaj ji her dû çîrokan bidin ber hev.

Çend pasaj ji çîroka Ömer Seyfettin:

Lehengê çîrokê di tewlê de meheseke nû dibîne û tîne pê hespan mehes bike, Nikare, hers dibe mehese dişkîne û tîrsa bavê xwe suc daveje stûyê birayê xwe yê piçûk.

“Bavê min, her sibeh dema biçûya derva serî li tewlê dida û der dora xwe dinêrî. Wê rojê jî dîsa ez tewlê tenê bûm. Hesên li malê li cem berdestîya me Perwînê mabû. Dema bavê min li afirana nihêrî mehese şikestî dît. Gazî Dadarûh kir:

- Were vir!

Hindirê min qetîya bû, nizamim, pir tirsîyam. Dadarûh şaş mabû, dema mehese şikestî derkete holê, bavê min pirsî. Dadarûh:

- Got, nizamim.

Çavên bavê min vegeya li ser min, bêyî ku hîn tiştek nepirsî,

- Min got Hesên.

- Hesên?

Erê, duh dema Dadarûh razabû kete jûrê. Ji sindoqê rahişt. Paşê li kevirê delavê da perçiqand.” (Seyfettin, 2006: 9.).

Em dizanin ku haya Hesên ji bûyerê tune bû. Piştra jî ev bûyer dibin:

“Bavê min gelek hişk bû. Ji awirê wî ziravê me diqetîya. Ji Hesên ra got:

- Heger tu derewan bikî ez ê li te bixim

- Nabêjim.

- Baş e, te ev mehes çima şikestand?

Hesên, bi matmayî alava li destê Dadarûh da dinihêrî! Paşê serê xwe yê çûr bakir,

- Min neşikestand, got.

- Derewa neke, dibêjim.

- Min neşikestand.

Bavê min hers bû şimaqek li wî da.

Ev î bihere malê, careke din wî nexa li vir, bila li cem Perwînê rûnê!” (Seyfettin, 2006: 9.).

Ev pasaj jî ji Serencama Qedrîcan e:

Serlehengê çîrokê li vir, mewjên dêya wî ji bo zivistanê veşartine, didize û dibe dide Xecêya çîrokbêj. Dema dêya wî pê dihise ew ji tîrsa ve sucê xwe daveje stûyê birayê xwe yê piçûk.

“Gava diya min çû mexzena êmîşan, denekî devvekirî û hundir vala dît... Bi rûyekî tîrş bi mile min girt û ez hejandim. Hêj ji min tiştek ne pirsî bû, min got: Fethî... Fethî, deriyê den vekir û sincoq û kesmê li zarokên taxê belav kirin;. Fethî ne li wir bû, çibû sersala meta xwe... Di vegeya da, diya min ew girt û du şimaqên bi tîna li rûyê wî xistin... Reben, haya wî ji tiştekî tune bû; hingûr, hingûr giriya...” (Qedrîcan, 1943: 4, hej. 2)

Ji mînakên jor ve jî xuya ye ku ev çîrok, ji çîroka Ömer Seyfettin “Kaşağı”yê (Mehes) hatiye adapte kirin. Bi tenê temaya îftirayê ve hatiye wergirtin, wekî din çîrok cuda ne. Di çîrokê da mijareke din jî heye ew jî ev e; çîrokbêj Xecê û çîrokên wê. Ev bîranînên Qedrîcan ên zaroktîyê ne. Li Kurdistanê di şevên dirêj da şevbihêrk hebûn û di wan şevan da dengbêj û çîrokbêj kilam û çîrok digotin. Di vê çîrokê da jî xuya ye di civaka kurdan da jin jî çîrokbêj in. Bi rastî ev çîrok ji alîyê teknîk û honandinê ve gelek xurt e! Lê xwezil ew temaya îftirayê ya çîroka Ömer Seyfettin têda tune bûya. Di fînalê ve çîrokê da jî Qedrîcan hostatîya xwe nîşandaye û mirina birayê xwe û çîrokên çîrokbêj Xece bi hev ra girêdaye û wek pîrhebokekî tewnê xwe ristîyaye.

Çar çîrokên Qedrîcan di bin bandora çîrokên çîroknûsê tirk Ömer Seyfettin da mane. Ev çîrok: Sond, Serencam, Guneh û Rojên Derbasbûyî ne. Bi xwe nivîskar jî wê dipejirîne bi awayekî sergirtî di çîroka “Serencam”ê da wiha dibêje:

“Sond..Guneh.. Rojên derbasbûyî....Serencam.. Her yek ji van, ji kitêba jîyîna min a hezîn rûpelekî rengîn in. Lê rengîn dibin, zengîn dibin, dîsa pelinin çiriyayî û riziyayî ne.. Serencam ji rûpelek ji wan pelan e.” (Qedrîcan, 1943: 4, hej. 2).

Li pasaja jor ve jî xuya ye, Qedrîcan bi xwe jî ev bandor bi awayekî sergirtî anîye ziman. “Sond” serî binî ji çîroka Ömer Seyfettin “And”ê hatiye wergirtin. “Serencam” ji alîyê tema û mijarê ve adaptasyoneke ji çîroka Ömer Seyfettin “Kaşağı” ye. Guneh û Rojên Derbasbûyî jî ji alîyê teşeyê ve di bin bandora çîrokên Ömer Seyfettin da mabin jî; lê mijarê wan resen in û orijînê wan aîdê Qedrîcan in.

2.4.Çîrokên ku Mijarên Wan ji Çîrokên Gelêrî Hatine Wergirtin

Ev çîrokên temayên wan ji çîrokên gelêrî tîn jî ev in; “Besreka Zerîn, Sehên Zozanan, Gulçîn, Silêman Beg Bedirxan û Muhra Suleyman” e.

Besreka Zerîn, çîrokeke gelêrî ya di nav gel da ye. Bixwe ji naveroka çîrokê ve jî diyar e ku bûyer yanê çîrok di Dêrika Çiyayê Mazî da derbas bûye. Ev der niha girêdayê Merdînê ye û li Tirkiyeyê ye. Nivîskar, hevrikîya di nav mîrtîyê kurdan da, şerê wan ê desthilatdarîyê û nefreta wan a li dijî hev di vê çîrokê da nîşan daye. Ev çîrok çîrokeke lîro-romantîk e. Dilê Mîrza Fîroz ketîye Pîroza keça Meksoyê Mîrê Besreka Zerîn. Fîroz ji bona wê mebesta xwe, ji Mekso ra dikeve nav şerekî dijwar, di dawîyê da her du mîrektî jî xirab dibin û Mekso ji kerba xwe dikuje, Pîroz jî ji ber derdan bêçar dimîne. Di vir da jî evîneke bextreş heye. Pîroz jî ji Fîroz hez dike; lê her du evîndar nagihîjin hevdu ji bo vê ev çîrokeke lîro-romantîk e.

Finala vê çîrokê jî wekî çîrokên Qedrîcan ên din dehşetengîz e. Mîr Meks dema dibîne ku mîrtîya wî û keça wî ji dest diçe ji kerba serê xwe li zinarekî dixwe û xwe dikuje. Ev mirineke zadeganî ye. Dema şervanên Japonî Samûray tîk diçin xwe dikujin, ev tema li vir da jî heye. Meks kesekî zadegan e û tekçûn ji bo wî siudeke bextreş e, ji bo vê xwe dikuje.

Ev çîrokeke bûyerî ye. Vegêr kesê çavdêr e, bûyer bi zimanê dema boriya nediyar hatiye vegotin. Di vê çîrokê da çend teknîkên vegotinên jî hatine bikaranîn. Çîrok di serî da bi helbestekî dest pê dike, ev teknîka montajê ye. Ya din jî teknîka nameyê ye. Nivîskar nêrînên Fîroz bi nameyan nîşanê xwendevanan dike. Nameyên di navbera Meks û Fîroz da diçin û tîn jî ji bo zelalkirina bûyerê ye. Ev teknîka nameyê ye. Besreka Zerîn leîtmotîf e heman tê dubare kirin. Zimanê wê çîrokê wek çîrokên Qedrîcan ên din zimanê herêmî û xwerû ye.

Peyama vê çîrokê bêtifaqî û dijmintîya nav xweyî ye.

Sehên Zozanan; du kesên nediyar ev çîrok ji Qedrîcan ra gotine, ew jî dibêje mijara vê

çîrokê rast e:

“Çîroka Sehên Zozanan ne derew e û ne tişteki xeyalî ye. min bi çavê xwe nedîtiye, lê min bi guhê xwe bihîstiye. Yê ko ji min ra gotiye ne merivek tenê ye, dido ne, yek jê, ji Zindanê Salih begê Remedan e.. yê din jî, ji eşrafê Qunêterê Dawid efendî ye. Min jî her diwan jî wisan bihîst.” (Qedrîcan, 1943: 11, hej. 14)

Li jor jî xuya ye ku nivîskar ev çîrok ji hinekan bihîstiye û çavkaniyên xwe jî diyar dike. Di vê çîrokê da jî hatina sehekî zozanên ji Erziromê û hatina Qedrîcan a li Suriyeyê û serpehatiyên wan nêzî hev in. Li Serhedê koçberî û pez xwedîkirin jîyaneke siruştî ye. Çîrokên wiha li serhedê pir in. Kûçikên şivanî û gurê dixin jî li Serhedê pir bi qîmet in çimkî ev kûçik esîl in. Li vir tiştê balkêş ev e ku li dûrketina ji welatê xwe ve Sehê Zozanan û Qedrîcan dişibin hev. Her du jî ji welatê xwe dûr hatine xistin.

Sehên zozanan, di nav bêkesî û tenêtiyê da rastî êrîşên guran tê û birîndar dibe. Lê paşê diçe welatê xwe cewrikê xwe hildide tê, tola xwe ji guran distîne. Dema me li jor jî gotibû bawerîyeke Qedrîcan hebû; ew jî, nifşên nû bûn. Ew (nifşên nû) ên rojekî werin welêt rizgar bikin û tola me bistînin. Kûçikê pîr jî tê welatê xwe cewrikê xwe (nifşên nû) hildide û tê tola xwe distîne, paşê jî dîsa vedigere welatê xwe.

Ev çîrokeke bûyerî ye. Dem, mekan û bûyer her sê hêmanên çîrokan jî hene. Vegêrê vê çîrokê kesê sêyem e. Haya vegêr li her tiştî heye û her tişt di bin kontrola wî da ye. Zimanê vegotinê dema borîya nediyar e. Sehên zozanan letîmotîf e, hatiye dubare kirin. Nêrîna vebêjer zîqbûna sabît e.

Em dizanin ku Qedrîcan Marksîst e, ji bo vê civaka paşverû rexne dike û kêmasiyên wan dide ber çavan. Di çîroka “Gulçîn”ê da jî rexneke xurt û tund tîne li ser civaka kurdên paşverû. Lê li vir ne wekî alîgirekî wekî çavdêrekî tehîlîl dike û genîbûna wan bi hostatî dide ber çavan. Di çîrokê da Newres Beg, çima keçeke wî tenê heye desthilatdariya xwe ji ber hevrikê xwe Seydo di talûkê da dibîne ji bo vê talûkeyê ber teref bike, keça xwe ya hejdeh salî pêşkeşî kalê pencî salî – Seydo - dike. Li vir paşdemayîna civaka kurd û statûya jina kurd dide ber çavan. Şeklê desthilatdariya civaka kurdan bi awayekî trajîk dide ber çavan. Ew kesên di vê civakê da desthilatdar in, ji bo berjiwendiyên xwe çawa her tiştî mûbah dibînin, nivîskar bi hostatî nîşan dide. Çînen dînî çawa ji aliyê baweriyê û aborîyê ve xwîna gel dimêjin. Bi awayekî hostatî, ne wek alîgirekî wek kesekî kameraya xwe bikşîne li ser dîmenekî û bê şirove bikşîne, ew jî wan halên genî wisa dide berçavan. Di Hecî Qadirê Koyî û Cigerxwîn da jî dijberîyeke mezin li dijî çîna dînî û feodal hebû. Koyî wek mînak:

Şiklî tekye û xaneqahî şêxakan
Waqî'en rengîn e emma bo rîyan
** ** ** ** ** ** ** ** ** ** **

Lem hemû şêx û murîdaney rîya
Ferdekî naçête mizgewtî Xuda (Koyî, 2004:115).

Li gorî Koyî, şêx û murîdên xwe gel dixapînin û bi zikrû du'ayên wan qet tişteke çareser nabe. Eger çareser bibûya merivên, wekî Qarûn dewlemend bibûna.

Ew hêma di helbestên Cegerxwîn de jî heye:

Welatê şêran ketiye destê rovî û mişkan
Yanê şer ketiye hindurîn. (Cegerxwîn, 2003: 63).

Li vir qesta Cegerxwîn ji mişk û rovîyan, şex, mela, beg û axa ne.

Di çîroka Qedrîcan da jî Newres Beg ji bo desthilatdarîya xwe bi Seydo Axa ra dikeve tifaqê. Her du jî dijmin û hevrikê hev in; lê ji bo dethilatdarîya xwe berdewam bikin çawa bi hev ra dikevin tifaqê, nîşan dide. Dîsa tîpekî xwînmij Şex Şefqet heye. Newres Beg û Seydo Axa çîna feodal temsil dikin, Şex Şefqet jî çîna dînî temsil dike. Di Kurdistanê da malbatên Zadegan xwe digehîjînin malbata pêxember û eshabeyên wî, em li vir jî dibînin ku Şex Şefqet jî xwe digihîne malbata pêxember. Em dibînin ku haya Şêxê me ji fen û kimyayê jî heye û ew vê ji bo karê xwe yên xerab bi kar tîne. Bixûr derdixê û toza fosforê li ser xwe dike û paşê esrar û alkole, bi navê ava zemzemê dide Gulçîna gundî û wê bê hiş dixê. Paşê karê xwe yê qirêj li ser Gulçînê pêk tîne.

Di vê çîrokê da final erjeng e. Dema Şêx dibîne ku Gulçîn ducanî ye, jehrekî didê û Gulçînê hêdî hêdî dikuje. Dema Gulçîn dimire ducanî ye, bi tenê haya Şêx li vî tiştî heye. Em vê finalê bi pênuşa Qedrîcan bixwînin:

“Belê, Gulçîn mir lê hêj di hundirê wê da şêxekî biçûk, şêxekî bê guneh diliviya.” (Qedrîcan, 1943: 5, 6, 7, 8, hej. 16).

Qedrîcan hostayê finala ne. Di çîrokên Qedrîcan da final trajîk û balkêş in. Qedrîcan ji aliyê finalên balkêş ve di bin bandora Ömer Seyfettin da maye. Ji ber ku finalên çîrorokên Ömer Seyfettin jî trajîk û ecêb in. Ömer Seyfettin jî wek Qedrîcan hosta yê finalan e. Ev bandor li ser Qedrîcan jî çêbûye. Çîrokên Qedrîcan “Hawar Hebe, Gazî li Dû ye, Besreka Zerîn, Hêva Çardeşevî, Sond, Guneh, Serencam, Gulçîn, Muhra Suleyman û Nêçîra Berazan” finalên wan an trajîk an jî balkêş in. Ev çîrokên li jor çîrokên bûyerî ne, jixwe di çîrokên wisa da final balkêş in.

Çîrokên bi tarza Maupassant jî ji aliyê finalan ve xwendevan şaş dikin. Di wan çîrokan da nivîskar tu pirs li serê xwendevanan da nahêle û bersivên hemû pirsan dide (Kolcu, 2011: 62). Ew çîrokên me li jor navê wan dane, hemû jî bi tarza Maupassant hatine nivîsîn yanî çîrokên bûyerî ne. Li vê şewazê da giringîyeke mezin didin hûrgiliyan. Dîsa di wan çîrokan da agahî dayîn, daxûyanî û pênasî tiştêkî asayî ye. Şayese kirin, rewş û tevgerên kesên çîrokê bi kûre kûr tehlîl dike. Qedrîcan jî di wan çîrokên xwe da şayese kiriye û hinek cihan da jî agahîyan dide.

Vegêr kesê sêyem e, nêrîna wî jî Xwedayî ye. Teknîka şayesekirinê hatiye bikaranîn. Dema Gulçîn di jûra Şêx Şefqet da bû, jûr û tevgerên Şêx tîn şayese kirin. Teknîka portrekirin jî hatiye bikaranîn, dema nivîsakar behsa Newres Beg, Seydo, Pîra Bêzê û Gulçînê dike portreyên wan şayese dike.

Çîrok bi helbesteke Melayê Cizîrî dest pê dike. Di Muhra Suleyman da jî çîrok di nav çîrokê da ne. Di çîroka pêşîyê da nivîskar piştî nivro dema li dibistanê derdikeve û di geştê da ji nişka ve lingê wî tiştêkî dikeve pêşî ditirse wî tiştî bide destên xwe; lê paşê serî ji meraqa xwe dernayê û wî tiştî hildide destên xwe. Dema wî tiştî di destên xwe da dibe tîne ji nişka ve guherînek çê dibe:

“...Hingî, ji mûyê serê min hetanî serê neynûkê lingê min da şîp (cereyan) ên kehrebî çûn û hatin... dinya li ber çavê min bû mij û xuman... paşê hêdî hêdî ew mij wenda bû, li şûna wê, du dêwên reş, şûr bi dest, xûya bûn û ji min pirsîn:

- Em dinê xan bikin, xerabe bikin?” (Qedrîcan, 1944: 4, hej. 39).

Ev tişt Muhra Suleyman pêxember e. Dema leheng, wê di destên xwe da dibe tîne du cin derkevin pêşîya wî, dibêjinê ev muhra Suleyman pêxember e. Piştra jî wî dibin cem

pêxember. Ji Nişka ve mekan û naveroka çîrokê diguhere û çîrokeke din derdikeve meydanê. Nivîskar bi rêya vê muhrê diçe zemanê Suleyman pêxember. Li vir rêwîtiyeke zemanî pêk tê. Di efsaneyên rojhilatê û dînên semavî da Suleyman pêxember zimanê hemû giyaneweran dizane. Dema diçe cem Suleyman pêxember li vir şayesekirina dîmeneke dîrokî dide ber çawan:

“... min xwe hizûrê Suleyman pêxember, padişahê îns û cinan da, dît. Li ser textekî zerîn rûnişti bû.. li hemberê wî Belqis ji piya bûn, di destê wê da piyanek kewser hebû... Pêşkeşî piyestekarê xwe dikir. Wî jî dilop dilop bi ser xwe da dikir. ...” (Qedrîcan, 1944: 4, hej. 39).

Paşê dibe şahidê dadgeha kund û goyin (pepûk).

Ev çîrok li ser sembolan ve hatiye ava kirin. Daxwazîya vegeza dewranê û avakirina dad û mafdarîyê ye. Di edebiyata dinyayê da bi sembolan rexnekirina pergala û rejîmên zordar pir hatiyê kirin. Heger em mînakê modern bidin, romana George Orwell a ‘Kîşwerza Ajalan’ û ‘Veguherîn’a Kafka mînakên bêhempa ne. Li van herdu romana da jî li ser ajalan ve rexne kirina pergala û civakê hebû. Di vê çîrokê da jî li ser ajalan ve rexnekirina çînên serdest û neteweyên serdest hatiye kirin. Li jêr binêrin:

“Suleyman pêxember ji kund re got: Teba giş ji te gilî gazina dikin; Dibêjin: “Ev tebakî şûm û bêxêr e... li ser kê dixwîne, mala wan kambax dike” tu çi dibêje? Kundê ser mezin û çavzer (ku jê xuya dikir, perekî ji zadeganiya xwe feda nake) bi giranî rabû ser xwe û go: şahê min, tu guh didî kurm û kêzikê zeviyan... Ji bav û kalan da ew nêçîra me ne.. gêrik û mûrî jî koleyên me.. ne hedê wan ku li min gilî bikin û bi min ra muhakeme bibin.” (Qedrîcan, 1944: 4, hej. 39).

Li jor jî xuya ye ev çîrok vegotina rexnekirina serdestan e. Dema kund dibêje; “tu guh didî kurm û kêzikê zeviyan” Li vir qurbûna serdestan û ji alîyê wan ve piçûkdîtina bindestan tê eşkere kirin. Li gor kund an jî serdest ew kesên di bin hukmên wan da, li berê da di bin hukmên wan da ne û ew kirinê ew li ser bindestan dikin jî rewya ye. Li vir dema dibê, “kundê ser mezin û çav kesk” li gor min ew Mistefa Kemal e. Hem kirinê kund hem jî yên Mistefa Kemal dişibin hevdu. Dîsa fizîka Mistefa Kemal û kund jî wek hev (çavzer û ser mezin) in. Sermezîni jî nîşaneyê maldarîyê ye. Ev jî wî dixê nûnerê serdest û maldaran.

Parêzerê gêrik û morîyan goyin, dema bersiva kund dide, wek şoreşgerekî diaxive. Bi xwe kund çêlikê wî jî xwariye. Gazî kund dike û dibêje:

“ – Çavê xwe veke, efendi! Em tovê bablîska bîstan e.. Îro bendeganî û zadeganî ne maye.. Her kes serbest û azad e. Vê fikra tewş ji serê xwe bavêje, bira çavê te ronîya rojê bibîne.. Ez îro, dawa xwîna wan çêlikên bê guneh ji te dikim...” (Qedrîcan, 1944: 4, hej. 39).

Di vir da rasterast propagandaya fikrên marksîst tene kirin. Lê nivîskar ev fikir wek partîzanekî an jî alîgerekî nedaye. Ji bo xurtbûna çîrokê fikrên xwe bi devê goyin dide gotin. Ev jî serkeftina çîrokê ye. Heger nivîskar ev gotin bi devê gundîkî bida, wê demê tu rastîyeke vê çîrokê nedima; lê nivîskar ev fikir bi devê goyin –parêzer- daye. Nivîskar çîroka xwe qurbana pevgerîdaneke îdeolojîk nekiriye. Li vir pevgerîdaneke serkeftî çêbûye. Nivîskar fikrên xwe yên îdeolojîk bi zimanekî guncan vedibêje.

Finala vê çîrokê jî wek çîrokên Qedrîcan ên dîn balkêş e. Dema dadgehê biqede û wexta hukim dayîna Suleyman pêxember tê, leheng ji xewê şiyar dibe. Em dibînin ku ew xewneke lehengê çîrokê ye. Dawîya çîrokê nade û dixwaze xwendevan, dawîya çîrokê li gorî xwe ava

bikin. Nivîskar çîroka di xewnê da û dema hişyarbûnê bi hostatî bi hevra girêdide. Binêrin:

“... Ez bi merq, li bendê hukmê cenabê hakim bûm... lê mixabin! Giriye kurê min î şeşmehî Mizgîn ez ji xewê hişyar kirim.

Hingî, ji ser diwarê xirabekî, dengê kundekî dihat... di newaleke kûr û dûr da jî, pepûkek hezîn hezîn dinaliya...” (Qedrîcan, 1944: 4, hej. 39).

Final gelek baş e, her du çîrok jî bi hostatî bi hevra tene girêdan.

Ew çîroka di xewnê da û çîrokên Xecêya çîrokbêj di zaroktîya nivîskar da ji nivîskar ra digotin bi xwe ne. Bi xwe nivîskar jî di çîrokê da wisa dibêje:

“Di nav çîrokan da, min efsaneyên wisan bihîstî bûn...” (Qedrîcan, 1944: 4, hej. 39).

Ev çîrok ji aliyê cureyê ve çîrokeke bûyerî ye. Di vê çîrokê da gelek teknîk hatine bikaranîn. Çîrok bi helbesteke Melayê Cizîrî dest pê dika ev teknîka montajê ye. Dîsa diyalog hene, navbera cin û lehengê çîrokê û Suleyman pêxember; lehengê çîrokê, kund û pepûk, ev jî teknîka diyalogê ye. “Em dinê xan bikin, xerabe bikin?” jî her tim tê dubarekirin ev jî leîtmotîf e. Lehengên çîrokê Suleyman pêxember û Belqis kesên dîrokî ne, ev jî arketîp in. Di nav çîrokê da her tim şayese hene, ev jî teknîka şayesekirinê ye. Li vir derûnîya pepûkê jî bi hostatî tê şayese kirin. Vegêr nivîskar bi xwe ye, yanê kesê yekem e. Nêrina wî jî Xwedayî ye. Tiştên li serê pepûkê ra derbas dibin jî ji xwendevanan ra diyar dika. Li gor min ev çîrok ji aliyê teşe û teknîkê ve çîroka Qedrîcan a herî xurt e. Ev çîrok di nav çîroka kurdî da mînaeke balkêş e. Heta mirov dikare bibêje di nav çîroknûsiya cihanê da jî mînaeke balkêş e.

ENCAM

Me çîrokên Qedrîcan ên di navbera salên 1932 û 1945an da , di kovarên wek *"Hawar, Ronahî û Roja Nû"* derketine bi metodên zanistî nixand. Piştî lêkolînan, me 14 çîrokên Qedrîcan di kovarên Hawar, Ronahî û Roja Nû da hatina weşandin dît. Piştî wan xebatan, me çend tesbîtên girîng diyar kirin. Di pirtûka Qanatê Kurdo – Tarîxa Edebiyata Kurdî – û pirtûka weşanên Belkî bi navê ‘Qedrîcan û Hemû Berhemên Wî’ da jî 14 çîrok hebûn. Dîtina me ev e ku: Ji wan çîrokan du heb – Sond û Serencam – ji çîrokên Ömer Seyfettin hatibûn wergirtin. Bandora Ömer Seyfettin li ser Qedrîcan pir e. Bawer dikim Qedrîcan dema li Tirkîyeyê dibistan dixwend Ömer Seyfettin naskiriye û bîranîn wî jî nêzîkî bîranînên xwe dîtîye û ew jî wek serpehatîyên xwe nivîsiye. Ev jî bandoreke asayî ye. Ji ber ku di zaravayê kurmancî da roman û çîrokên nûjen di dema Qedrîcan da tunebûn an jî kêmbûn. Ji bo vê, mînakên wan jî kêmbûn. Wan jî ji çîrokên gelêrî û wêjeyên serdestan mînak werdigirtine. Wan nivîsakarên ereb, faris û tirk xwendin û bi rêya wan, cureyên edebiyata nûjen nas kirin. Bi awayekî asayî ketin di bin bandora wan.

Çîrokên Qedrîcan ji bîranînên wî, bandora nivîskarên serdest û çîrokên gelêrî pêk hatine. Qedrîcan çîroknûsekî xurt e. Çîrokên wî hem ji aliyê teşeyê ve hem jî ji aliyê naverokê ve xurt in. Qedrîcan di çîrokên xwe da gelek teknîkên nûjen bi kar anîye. Em dikarin bibêjin Qedrîcan hostayê finalan e. Fînalên çîrokên wî balkeş in. Fînalên wî bi pîranî xwendevanan şaş dikin. Carinan jî çîrok di nav çîrokê da bi cih dika; lê di finalê da wan çîrokan bi hostatî bi hev ra girêdide. Di çîrokên “Serencam, Muhra Suleyman û Nêçîra Berazan” da çîrok di nav çîrokê da ne.

Di destpêkê da em li ser ekola Hawarê û şexsiyeta Qedrîcan a edebî sekinîn. Mixabin heta niha li ser çîrokên Qedrîcan xebatên birêkûpêk nehatine kirin. Di çend pirtûkan da tenê li

ser jîyana wî sekinîne. Du kes çîrokên wî nirxandine. Ji wan Rênas Jiyan di pêşgotina pirtûka ‘Qedrîcan Hemû Berhemên Wî’ da û Dilawer Zengî jî di berhema xwe bi navê ‘Qedrîcan’ da çîrokên wî dinirxînin.

Qedrîcan di çîroka kurmançî da ewreke bi sere xwe ye. Di kurte çîroka kurmançî da mînakêkî nûjen û xurt e. Nûtîyek anîye çîroka kurdî. Teşeyên kevn bi kar neanîye û peyî formên nû ketiye. Di hişmendîya wî da her tim nûjenî û pêşketin heye. Bê çîrokên Qedrîcan serpehatîya çîroka kurd were nirxandin, bawer dikim ku ev ê bibe karekî nîvçe.

ÇAVKANÎ

- Ahmedzade, Haşim (2003). *Ulus ve Roman*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Alan, Remezan (2009). *Bendname*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Alan, Remezan (2019). *Keşkül*. Stenbol: Weşanên Peywend.
- Cegerxwîn (2003). *Şefak*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Çetin, Süleyman (2016). *Kovara Hawarê û Bandora Wê Ya Li Ser Zimanê Kurdî*. Teza Lîsansa Bilind. Wan: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Dildar, Receb (2008). “Qedrîcan”. *Kovara Bîr*, 8, 118-119.
- Eco, Umberto (2008). *Yorum ve Aşırı Yorum*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ertekîn, M.Zahir (2011). *Qedrîcan û Helbestên wî yên Hawarê*, 114, 73.
- Genette, Gerard (2011). *Anlatının Söylemi, Yöntem Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi. (Wer. Ferit Burak Aydar).
- Jiyan, Rênas (2009). *Qedrîcan Hemû Berhemên Wî*. Stenbol: Weşanên Belkî.
- Jusdanis, Gregory (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kolcu, Ali İhsan (2011). *Öykü Sanatı*. Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.
- Koyî, Hecî Qadirê (2004). *Dîwan*. Stockholm: Weşanên Nefel.
- Kurdo, Qanatê (2010). *Tarîxa Edebiyata Kurdî*. Dîyarbekir: Weşanên Lîs.
- Qedrîcan (2012). *Kovara Hawarê*. Stenbol: Weşanên Belkî.
- Qedrîcan (2010). *Kovara Ronahî*. Stenbol: Weşanên Belkî.
- Sağniç, Feqî Huseyn (2002). *Dîroka Wêjeya Kurdî*. Stenbol: Weşanên Ensîtuya Kurdî ya Stembolê.
- Said, Edward (2006). *Kış Ruhu, Edward Said'den Seçme Yazılar*. (Wer. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Seyfettin, Ömer (2006). *Ömer Seyfettin'den Hikayeler*. İstanbul: Fide Yayınları.
- Shakely, Ferhad (1998). *Modern Kürt Öykü Sanatı*. (Wer. Rohat Alakom). Stenbol: Weşanên Avesta.
- Şeriati, Ali, (1999). *Sanat*. İstanbul: Şûra Yayınları.
- Temo, Selim (2007). “Qedrîcan”. *Kürt Şiir Antolojisi II*. İstanbul: Agora Yayınları.
- Tutumlu, Reyhan (2007). *Vüs'at O. Bener'in Yapıtlarına Anlatıbilimsel Bir Yaklaşım*. Teza Doktorayê. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Tzvetan, Todorov (2011). *Edebiyat Kuramı*. (Wer. Necmettin Sevil). İstanbul: Sel Yayınları.
- Uzun, Mehmed (2009). *Antolojiya Edebiyata Kurdî*. İstanbul: İthakiYayınları.
- Zengî, Dilawer (2004). *Qedrîcan*. Stenbol: Weşanên Komal.

Zengî, Dilawer (2005). Qedrîcan. Beyrît: Çapxaneya Emîral.

Zeraq, Dilawer (2020). Qonaxa ‘xwebûnê’ye: Kovara Hawarê. Kürt Araştırmaları Dergisi, 2, 31-56.